

Stellingen bij David Adam "Marx & de staat"

Een discussietekst / Fredo Corvo

Inhoud

Inleiding.....	2
I. Deelname aan regeringsvormen die minder ideaal zijn?.....	3
II. Redenering omwille van de argumentatie of werkelijke massaparticipatie?.....	3
III. Het terugnemen van de macht van de samenleving.....	4
IV. Politieke strijd.....	6
V. Democratie en dictatuur.....	6
VI. Democratie in de arbeiders-'staat'.....	7
VII. Drie keer Marx' democratiebegrip.....	7

Inleiding

De communistische opvatting van de staat is door meerdere generaties revolutionaire minderheden geformuleerd als een voortschrijdend begrip op basis van het inzicht dat het kapitalisme net zo historisch beperkt is als de voorafgaande uitbuitersmaatschappijen, en dat de arbeidersklasse draagster is van de communistische maatschappij. De vooruitgang in het begrip van de staat komt daarin tot uitdrukking dat aanvankelijke abstracte voorstellingen van de proletarische revolutie plaats maken voor concretisering, mogelijk gemaakt door ervaringen uit de hoogtepunten van de arbeidersstrijd. Belangrijke mijlpalen in het voortschrijdend inzicht in de staat zijn elementen die Marx overnam uit Hegels opvatting van de burgerlijke staat, Marx' radicale kritiek op Hegels staatsbegrip, Marx' en Engels' eerste omvattende verwoording van het historisch materialisme in de *Duitse Ideologie*, het *Communistisch Manifest*, hun lessen van de Parijse Commune, Marx' *Kritiek op het Programma van Gotha* en Lenins *Staat en revolutie*.

Met het geïsoleerd blijven van de revolutie in Rusland, zijn de kritieken van de Duits-Hollandse Linkerzijde, vooral van de *Groep(en) van Internationale Communisten* (G.I.C.), op reformistische en blanquistische elementen in de bolsjewistische opvattingen van de proletarische revolutie van grote betekenis, in het bijzonder waar deze aanwezig blijven in de opvattingen van Bordiga en Trotsky en hun navolgers, ook waar deze vasthouden aan het fundamentele kader van het proletarisch internationalisme en de wereldrevolutie.

Kortheidshalve worden hier in enkele stellingen de opvattingen van de staat gepresenteerd zoals deze zich hebben ontwikkeld van Marx tot het radencommunisme van de G.I.C. Uitgaande van de opvattingen van de Duitse en Hollandse linkerzijdes, proberen deze stellingen tevens tekortkomingen in de benadering van David Adam¹ aan te geven. Deze stellingen zijn oorspronkelijk geschreven als aanzet tot discussie in de groep rond het Nederlandse blog [Arbeidersstemmen](#) over het politieke kader van het werk van de G.I.C. "Grondbeginselen der communistische productie en distributie". In deze versie is de polemiek met Adam meer naar voren gehaald naast tekstuele en inhoudelijke wijzigingen.

[Fredo Corvo](#) (Augustus 2017)

1 David Adam "[Karl Marx & the State](#)", MHI, 6-9-2010. Eine nederlandse vertaling is verschenen als David Adam "[Karl Marx & de staat](#)". Adam gebruikt in zijn tekst Marx-interpretaties van ons onbekende auteurs, wat ons begrip bemoeilijkt, en misschien heeft geleid tot misverstanden.

I. Deelname aan regeringsvormen die minder ideaal zijn?

David Adams tekst weerlegt uitstekend het gangbare anarchistische idee dat Marx aanhanger was van een autoritair-burgerlijke staatsopvatting door de anti-staatse continuïteit van de jonge tot de oude Marx aan te tonen. Adam wil in zijn tekst niet ingaan op de kwestie van deelname aan verkiezingsstrijd, maar kan toch niet enkele interpretaties vermijden die wonderwel passen bij het engagement van de M.H.I. m.b.t. de recente Amerikaanse presidentsverkiezingscampagne en de strijd tegen het Trumpisme als 'het grootste gevaar'. Zo heeft Adam het nogal vaag over "inzetten op de hoogst mogelijke democratisering terwijl men deelneemt aan regeringsvormen die minder dan ideaal zijn" (blz. 20). Met verwijzing naar een Marx-citaat ten aanzien van de burgerlijke revoluties van 1848 concludeert Adam: "Marx geloofde altijd dat enige democratie altijd beter was dan helemaal geen, en dat zelfs een beperkte burgerlijke democratie de weg naar het voorbijstreven daarvan kan aangeven door tot op zekere hoogte een deelname van het volk aan de politiek toe te staan" (blz. 21). Dergelijke interpretaties en daarop gebaseerde actuele stellingnames gaan voorbij aan de veranderingen sinds Marx en zijn te beschouwen als historisch achterhaald, aangezien de arbeidersklasse in deze *periode van crises en oorlogen* geen invloed heeft op de meer of minder 'democratische' vermommingen van het kapitalisme.

II. Redenering omwille van de argumentatie of werkelijke massaparticipatie?

De burgerlijke staat reproduceert in zichzelf de kapitalistische productieverhoudingen als fracties van verschillende kapitaalsbelangen, als vertegenwoordiging van het eigenbelang van de gekozenen tegenover hun kiezers, en van het eigenbelang van de bureaucraten. Door de slechts formele gelijkheid van de staatsburgers en door de ondoorzichtigheid van de werking van de staat (zogenaamd omwille van de scheiding der machten) verhindert de burgerlijke staat de rechtstreekse machtsuitoefening door de massa van de bevolking in het algemene belang van de vooruitgang van de menselijke samenleving zoals het revolutionaire proletariaat dit vertegenwoordigt. In plaats daarvan bemiddelen alle instellingen van de burgerlijke staat tegenwoordig (van politie en justitie tot volksvertegenwoordigingen) zowel op nationaal als op plaatselijk niveau, inclusief door de staat erkende vakbonden en statelijke 'sociale' instellingen), de aan het kapitalisme eigen klassentegenstellingen tegen de samenleving als geheel en tegen de arbeidersklasse in het bijzonder.

Adam citeert in zijn weergave van Marx' kritiek op Hegel enkele fragmenten (Adams eindnoot 6):

“De burgerlijke maatschappij zou aan de ene kant zichzelf opgeven, wanneer allen wetgever zouden zijn, aan de andere kant kan de tegenover haar staande politieke staat de maatschappij slechts dulden in een vorm die past bij zijn maatstaf.”²

Marx geeft hier o.i. een redenering omwille van de argumentatie. Adam merkt daarbij op: “Hier wordt een belangrijk punt gemaakt: de scheiding van de staat van de burgermaatschappij is afhankelijk van het beperken van de deelname van het volk aan de regering.” (blz. 5). Marx redeneert hier echter slechts dat de burgerlijke democratie niet heerschappij is door de meerderheid is, maar integendeel van een minderheid over de meerderheid van de bevolking. Adam blijkt echter in zijn verdere betoog Marx redenering ook als reëel op te vatten, namelijk als argument voor participatie in de huidige burgerlijke democratie als politiek strijdmiddel. De historische periode waarin dit mogelijk was, is echter volgens de opvattingen van de Duitse en Nederlandse communistische linkerzijdes voorbij.

III. Het terugnemen van de macht van de samenleving

Marx benadrukt in zijn kritiek op Hegel dat de staat afgezonderd van de samenleving bestaat sinds het ontstaan van de particuliere eigendom van productiemiddelen. De burgerlijke staat is voor Marx totaal verzelfstandigd en vervreemd van de samenleving. Vandaar dat het 'terugnemen van de macht van de samenleving' bij Marx identiek is aan de hertoeëigening van de productiemiddelen door het revolutionaire proletariaat.

Onder de kop ‘De burgerlijke staat’ (blz. 6 t/m 8) citeert Adam Marx en Engels uit de *Duitse Ideologie*. In het kader van de standpunten van de G.I.C. is het verder belangrijk om te zien hoe Marx reeds in dit jeugdwerken het toen nog abstracte idee van het ‘terugnemen’ van de macht door de maatschappij, zowel *politiek* als *economisch* formuleert. In de *Duitse Ideologie* lezen we onder het kopje (van de redactie van de MEW) ‘Toe-eigening door de geassocieerde individuen: zelfwerkzaamheid’:

“Dus twee feiten komen hier naar voren. Ten eerste verschijnen de productiekrachten als geheel onafhankelijk van en onttrokken aan de individuen (...). Aan de andere kant hebben wij de meerderheid van de individuen die tegenover deze productiekrachten staan, aan wie deze krachten zijn ontrukkt en die aldus van iedere werkelijke levensinhoud beroofd, abstracte individuen zijn geworden, die echter ook daardoor pas in staat gesteld worden met elkaar als individuen in relatie te treden.

2 Karl Marx [Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Kritik des Hegelschen Staatsrechts](#). (MEW, Bd. 1, S. 325.

Het enige verband dat hen nog met de productiekrachten en met hun eigen bestaan verbindt, de arbeid, heeft bij hen alle schijn van zelfwerkzaamheid verloren en houdt hun leven alleen in stand, doordat zij het aantast. (...)Thans is het dus zover gekomen, dat de individuen zich de bestaande totaliteit van productiekrachten moeten toe-eigenen, niet alleen om hun zelfwerkzaamheid te bereiken, maar alleen al om hun naakte bestaan veilig te stellen. Deze toe-eigening (...) moet (...) dus een universeel karakter hebben, in overeenstemming met de productiekrachten en het verkeer. De toe-eigening (...) kan slechts worden voltrokken door een associatie. Die vanwege het karakter van het proletariaat zelf weer slechts een universele associatie kan zijn. En door middel van een revolutie, waarin enerzijds de macht van de vroegere productie- en verkeerswijze en sociale structuur omver wordt geworpen. En waarin anderzijds het universele karakter en de energie van het proletariaat zich ontwikkelt, zonder welke de toe-eigening niet kan worden volbracht. En waarin bovendien het proletariaat zich van alles bevrijdt wat het nog vanuit zijn vroegere maatschappelijke positie aankleeft.”³

Dit idee van toe-eigening komt ook bij de latere Marx herhaaldelijk naar voren, maar inmiddels ook in concretere formuleringen dankzij de lessen uit de Commune van 1871. In de formulering van Lenin:

“De Commune is de door de proletarische revolutie ‘eindelijk ontdekte’ vorm, waaronder de economische bevrijding van de arbeid zich kan voltrekken. De Commune is de eerste poging van de proletarische revolutie de burgerlijke staatsmachine te verbrijzelen en tevens de ‘eindelijk ontdekte’ politieke vorm door welke men het verbrijzelde kan en moet vervangen.”⁴

Sinds de Commune, na de opkomst van het grootindustriële bedrijf, hebben we de massastakingen van begin 20ste eeuw gezien en de opkomst van de arbeidersraden of “de sovjets van arbeiders- en soldatenafgevaardigden, die de gehele macht, met niemand verder gedeeld, in handen hebben”.⁵ Zoals de G.I.C. heeft aangetoond⁶, zag Lenin door zijn ‘staatscommunistische’ opvattingen – die hij ontleende aan het reformisme – niet de noodzaak van een machtsuitoefening door de massa’s van het proletariaat, zowel in politieke als in economische zin, ná de Oktoberrevolutie. Wat Adam betreft, zien we niet bij Marx, noch in de arbeidersstrijd een herovering van de

3 Marx/Engels [De Duitse Ideologie, I Feuerbach](#) (MEW Bd. 3, S. 67/68).

4 Lenin [Staat en revolutie](#) hfdst. 3.

5 Lenin [Staat en revolutie](#) laatste hfdst.

6 G.I.C. [Marxisme en staatscommunisme. Het afsterven van de staat](#) Persdienst Internationale Communisten Holland, 1932.

burgerlijke staat, waarover Adam onder het kopje 'De burgerlijke staat' op p. 8 (onbedoeld) onduidelijkheid laat bestaan als hij beweert:

“Voor Marx vormt deelname van de arbeidersbevolking aan het bestuur de noodzakelijke weg naar een rationeel gepland bedrijfsleven, of de afschaffing van de burgerlijke civil society. Wanneer de arbeiders – de overgrote meerderheid – de politieke macht heroveren die vervreemd is aan bureaucratische hiërarchieën, dan maken zij de staatsmacht ondergeschikt aan hun economische behoeften, of heffen de burgermaatschappij op tot het domein van de politiek.”

Wanneer men, zoals Adam, wil spreken van een radicaal democratiebegrip bij Marx, dan kan dit slechts worden begrepen in de zin van een massale machtsuitoefening niet in, maar tegen de burgerlijke staat, dus voorbij aan de burgerlijke democratie. Dit begrip heeft betrekking op de proletarische revolutie, op het stukslaan van de burgerlijke staat, op de dictatuur van het proletariaat, totdat uiteindelijk aan elke heerschappij over mensen een einde is gemaakt.

IV. Politieke strijd

Tegenover anarchisten die slechts in woorden de staat 'afschaffen', met behoud van de markt (Proudhon) en/of met het omzeilen van politieke strijd (Bakoenin)⁷, stelde Marx de noodzaak van politieke strijd in de zin van strijd voor het stukslaan van de burgerlijke staat, en tevens in de betekenis van zijn vervanging door een machtsuitoefening door de proletarische massa's, die 'arbeidersstaat' wordt genoemd. Deze machtsuitoefening noemde Marx 'staat' vanwege een aantal kenmerken die hij deelt met de voorafgaande uitbuitersstaten. Hij sprak van 'arbeiders'- of 'halve' staat, omdat het een staat is van een geheel nieuw type.

V. Democratie en dictatuur

Het geweldsmonopolie is een wezenlijk kenmerk van elke staat tot nu toe, maar terwijl staten verschillen in de mate waarin hun macht berust op geweld, kan geen enkele staat zich uitsluitend baseren op de uitoefening van geweld, of met andere woorden de dictatuur van de heersende klasse. Elke staat berust daarnaast op de pretentie het algemene belang van de maatschappij te beschermen, en op een schijnbare vertegenwoordiging van die maatschappij (het 'volk'). In die zin zijn dictatuur en democratie zowel binnen uitbuitersstaten als in de 'arbeiders'-staat geen tegenstellingen, maar veronderstellen ze elkaar en vullen ze elkaar aan.

⁷ Laatste geldt ook voor halve anarchisten zoals de [Sociaal revolutionaire beweging](#).

Het succes van elke uitbuitersstaat is afhankelijk van het handhaven onder de bevolking die hij onderdrukt, van deze illusies van algemene belangenbehartiging en van vertegenwoordiging. Wanneer dat niet meer lukt, schiet pure geweldsuitoefening tekort en staat de revolutie voor de deur.

VI. Democratie in de arbeiders-'staat'

De arbeiders-'staat' verschilt o.a. daarin van de voorafgaande staten dat de dictatuur of het geweldsmonopolie in handen is van het proletariaat, dat zich massaal organiseert als klasse voor zich, en niet in handen van een daarvan gescheiden instelling, zoals de staat in het geval van het kapitalisme.

De algemene belangenbehartiging door de arbeiders-'staat' is geen illusie, omdat het proletariaat als eerste uitgebuite klasse die tot heersende klasse wordt, streeft naar de opheffing van alle uitbuiting, van elke onderdrukking van de ene mens door de andere, en dus naar de opheffing van elke staat, dus ook van de tijdelijke arbeiders-'staat'.

De vertegenwoordiging van de maatschappij zal voor het eerst die van de overgrote meerderheid van de niet-uitbuitende bevolking zijn, die bovendien niet via denkbeeldige vertegenwoordigers, maar rechtstreeks invloed uitoefent met duidelijke mandaten en permanent herroepbare afgevaardigden, naar het voorbeeld van de massale machtsuitoefening van de arbeidersklasse.

VII. Drie keer Marx' democratiebegrip

Marx' begrip van radicale democratie in de betekenis van massale uitoefening van macht over personen, heeft betrekking op de proletarische revolutie en de daarop volgende overgangperiode naar communisme. In de overgangperiode neemt de macht over personen af en in die zin sterft de democratie af met de staat. Als massale uitoefening van macht over zaken strekt dit begrip van radicale democratie zich uit van de proletarische revolutie als hertoeëigening van de productiemiddelen door het massaal georganiseerde proletariaat in naam van de maatschappij, via de associatie van vrije en gelijke producenten in de overgangperiode, tot in het volgroeide communisme, waarin niet de 'gelijkheid' maar de ontplooiing van ieders uniek individuele eigenschappen voorop staat⁸. Democratie in de betekenis van macht over

8 Karl Marx legt in zijn [Kritiek op het programma van Gotha](#) uit dat de gelijkheid aan het begin van de overgangperiode slechts een formele gelijkheid is en dat uiteindelijk "In de hoogste fase van de communistische maatschappij, na de verdwijning van de tot slaaf makende arbeidsverdeling, wanneer hiermee de tegenstelling tussen hoofd- en handwerk verdwenen is, wanneer de arbeid niet meer een louter middel is om te leven, maar zelf een eerste levensbehoefte wordt, wanneer samen met de allesomvattende ontplooiing van de individuen de productieve krachten zijn uitgegroeid en alle bronnen van gemeenschappelijke rijkdom zullen overlopen, pas dan zal men de

zaken sterft dus niet af, maar breidt zich zelfs uit. De overgangperiode, het afsterven van de staat en het afsterven van de democratie opgevat als klassenheerschappij is de periode waarin macht over personen plaatsmaakt voor macht over zaken.

Lenin toont in *Staat en revolutie*⁹ het standpunt van Engels over het te boven komen van de democratie. Ook de G.I.C.¹⁰ nam dit standpunt in. Daarbij gaat het Engels, Lenin en de G.I.C. om democratie in de betekenis van macht over mensen, niet in de betekenis van het complexe begrip van Marx van de radicale democratie.

De term democratie heeft in Marx' geschriften nog een andere betekenis, namelijk een vorm van de burgerlijke staat met een maximum aan burgerlijke vrijheden en rechten. Marx achtte in zijn tijd van de opkomst- en bloeiperiode van het kapitalisme deze staatsvorm de meest gunstige voedingsbodem voor een proletarische revolutie. De Europese burgerlijke revoluties van 1848 waren aanleiding voor het ontwikkelen van de theorie van een dubbele (burgerlijke en proletarische) revolutie. Deze nergens met succes toegepaste theorie, diende voor alle marxistische revolutionairen ten onrechte als referentiepunt bij de analyse van de Russische revoluties van 1905 en 1917. Daarbij werd voorbijgaan aan:

- a. Marx' analyse van het Tsaristische Rusland als Aziatische productiewijze (die onvergelijkbaar was met de ontwikkeling van het West-Europese kapitalisme) en
- b. het eind van de historische opkomst- en bloeiperiode van het kapitalisme die werd gemarkeerd door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

Het laatste thema was een wezenlijk element in de proletarisch-internationalistische standpunten tegen de Eerste Wereldoorlog en is te vinden bij o.a. Luxemburg, Lenin, Gorter en in de eerste verklaringen van de Communistische Internationale. De Duitse en de Nederlandse Linkerzijdes (Kommunistische Arbeiders Partij) hebben ook tijdens de contrarevolutie daaraan vastgehouden.

nauwe horizon van het burgerlijke recht geheel te boven kunnen komen en kan de maatschappij op zijn banier schrijven: van ieder naar zijn mogelijkheden, aan ieder naar zijn behoeften!"

9 Lenin [Staat en revolutie](#) hfdst. 4, deel 6.

10 G.I.C. [Marxisme en staatscommunisme. Het afsterven van de staat](#) Persdienst Internationale Communisten Holland, 1932, blz. 7. van de uitgave onder de hyperlink.